

Egy Imre-kori adomány fennmaradásáról

Imre király 1203-ban gazdag adományt tett a nagyváradi egyház javára, amely így jelentős jövedelmekkel gyarapodott: a megye falvaiból és vásáraiból befolyó vám kétharmadával.¹ Jóllehet az erről tanúsodó kiváltságlevél teljes szövegében nem maradt ránk, de kései átírások, említések révén ennek tartalma nagyjából ismeretes. Ám a tudás hozzávetőlegessége nem csupán a kivonatos szövegformából ered, hanem abból is, hogy a privilégium emlékét őrző források olyan eltéréseket mutatnak, amelyek az adomány tartalmát is érintik. A dolog további érdekessége, hogy különböző műfajú kútfőkről van szó; erősen szokatlan ugyanis, hogy okleveles adat krónikában üsse fel a fejét, márpedig az egyik szöveget a *Váradi Krónika* tartalmazza.²

Krónikáink alig írnak Imre országlásáról: általában csak királysága időkereteit jelölik ki (a szövegromlások miatt sokszor azt is rosszul), illetve Konstancia aragóniai hercegnővel kötött házasságát említik.³ Kézai Simon szól még a királyi menyasszony kíséretében Magyarországra érkezettekről, ám a hispániai előkelők hazánkba jövetelét későbbi krónikaszerkesztőink II. András idejéhez kapcsolják.⁴ Éppen ezért egyedülálló e műfajban a *Váradi Krónika* azon híradása, amely élő közelségbe hozza Imre királyi tevékenységének legalább ezt a megnyilvánulását. Igaz, az írói eljárás egyediségéből és a krónikás műhelynek a megadományozott egyházhoz való kötődéséből kiviláglik, hogy az ismeretlen szerző az oklevélrészlet idézése révén nem Pray György és Katona István tudományos anyagkezelését előzte négyszáz évvel, hanem egy helyi vonatkozású adatot látott jónak az országos jelentőségű események rendjébe illeszteni – igaz, azt két helyen is feltüntetve.

A szöveg felütése a szent alapítóra, I. Lászlóra emlékezik. Előszámlálja a király adományozta javakat és kiváltságokat. Ezután hangsúlyozza, hogy 1241-ben a tatárjárás idején az egyház minden okmánya elveszett vagy elégett, kivéve Imre

¹ Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.) I. Bp. 1923. I. 67. (207. sz.) (RA.)

² A Zágrábi Krónika forrásértékéről l. Szentpétery Imre: A Zágrábi és Váradi Krónika egymáshoz való viszonya. Századok 1934. 410–425.

³ A XIV. századi krónikaszerkesztmény 1200-as (MCC) halálozási ideje egyértelműen az MCCIV-es évszám másolási hibájából jött létre. Szentpétery Imre: *Scriptores Rerum Hungaricarum I.* Budapestini, 1937. 463. (Szentpétery, SS. *Res. Hung.*) A Zágrábi és Váradi Krónika ikerszövege közül az előbbi jó, míg az utóbbi csonkult évszámváltozatot tartalmaz. Szentpétery, SS. *Res. Hung.* I. 211. A Knauz-Krónika családjába tartozó szövegekben feltűnik – a helyes mellett – egy 1100-ig (MC) csonkult párhuzam: Szentpétery, SS. *Res. Hung.* II. Budapestini, 1938. 337–338.

⁴ Szentpétery, SS. *Res. Hung.* I. 190–191., vö. uo. 302.

király 1203-ban kelt adománylevelét. Ezt IV. Béla megerősítő privilégiuma tanúsította.⁵ A krónika innen a királyok sorára felfűzött eseménytörténetet adja elő, majd Imre korához érkezve újra jelentékeny eltérést mutat a zágrábi forráshoz képest, amikor a kiváltság tartalmát ismerteti: „Ezen Imre király egész Bihar megye adójának kétharmadát, mind Bihar mind Zaránd környékén, s adójának azt a részét, amelyet Heves körül Békés megyében szednek a falvakban és a városokban, váradi egyházunknak adományozta, kétharmad részben a püspököknek, a harmadik harmadrészt pedig nekünk, ahogy benne foglaltatik kiváltságlevelében, megerősítve IV. Béla, István, László, Károly és Lajos király által.”⁶ (A szövegben használt „nekünk”-ön a káptalan értendő.) Minthogy az elbeszélő hallgat az adomány keletkezési idejéről, továbbá volt még Imre királynak egy korábbi, Váradot gyarapító rendelkezése is, a hazai forráskutatás eltérő vélekedéseket fogalmazott meg az azonosításról. Bunyitay Vince, a krónika első kiadója úgy vélte, hogy a forráshely egy 1198-as diplomára utal. Ebben Imre felemlítve Szent László személyét és alapítói érdemeit, atyja, III. Béla király lelki üdvéért megerősíti a püspököt és a váradi egyház tagjait Biharvár kőrösi vármjának birtoklásában, valamint további, ám ismeretlen tárgyú adományt tesz.⁷

⁵ „Fundavit autem ipsam ecclesiam et dedicavit in honore beatissime matris Marie virginis, instituens primo in ea prepositum et canonicos numero viginti quatuor, computato preposito et tandem erexit ipsam in episcopalem et multis possessionibus, iuribus et prerogativis dotavit; sed processu temporum Tartaris totum regnum Hungarie tempore Bele regis quarti, filii Andree regis, patris sancte Elizabeth, anno scilicet Domini millesimo ducesimo quadragesimo primo flebiliter devastantibus, omnibus privilegiis ipsius ecclesie, preter condam (?) privilegium regis Henrici, anno domini millesimo ducesimo tertio confectum alienatis et combustis, creditur, quod dicta ecclesia in multis bonis et iuribus suis dampnificata fuerit. Testatur enim idem rex Bela per privilegium suum, confirmans ipsum privilegium Henrici regis, ita inquires, quod cum (?) propter devastationem, que per Tartaros culpis nostris exingentibus accidit, permittente Domino, sicut creditur, privilegia ecclesie nostre Waradiensis super donationibus eidem ecclesie factis, in qua quidem corpus sanctissimi predecessoris nostri regis Ladislai venerabiliter conquiescit, perdita fuissent et combusta, et solum quoddam privilegium regis Henrici pie recordationis illesum remansisset, donationes quasdam continens.” Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 203–204.

⁶ „Hic quoque Henricus rex duas partes tributorum totius comitatus Byhoriensis tam circa Byhar quam circa Zarand et partem suam tributi, quod in comitatu Novi casati tam circa ipsum Novum castrum quam circa Hewes et in comitatu de Bekes tam in villis quam in foris exigitur, donavit ecclesie nostre Waradiensi, in duabus partibus episcopo et in tertia parte nobis, prout in privilegio eiusdem confirmato per Belam quartum, Stephanum, Ladislaum, Karolum et Lodovicum reges continetur.” Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 211.

⁷ „In nomine sancte trinitatis et individue unitatis. Hemicus Dei gratia Hungarie Dalmacie Croacie Rameque rex in perpetuum. Regie serenitatis clemencia universos Christi fideles protegere consuevit et tueri, specialius tamen ecclesias Dei, presertim in iis, que a sanctis progenitoribus suis salubriter sunt ordinata. Hinc est, quod nos piis predecessorum nostrorum vestigiis insistentes, tributum castri Byhor de Kewres ad usum episcopi et fratrum ecclesie Waradiensis ex donatione B. Ladislai regis tempore sue fundacionis collatum, divine retributionis intuitu, et pro remedio anime patris nostri, recolende memorie Bele regis, presentis scripti patrocinio confirmamus. Item contulimus, eidem ecclesie beati Ladislai regis. . . Ut autem huius nostre donacionis series perpetue stabilitatis obtineat firmitatem, presentem paginam sigilli nostri munimine iussimus roborari. Datum per manus Magistri Catapani Agriensis episcopi, aule regie cancellarij, anno dominice incarnationis Millesimo C.XCVII.” Fejér, Georgius: Codex Diplomaticus Ecclesiasticus ac civilis. VII. 5. Budae, 1841. 149., Szentpétery, RA. I. 54. (176. sz.)

Bunyitay érvelése azon alapszik, hogy az 1198-ban kelt iratot is átírta IV. Béla, ráadásul az valóban fennmaradt. Vélekedését még az is támogatná, hogy mind a krónika, mind pedig az 1198-as oklevél külön veszi a püspököt a káptalantól, de erősebb érvek szólnak amellett, hogy az elbeszélő kútfő e helye az 1203-ban kiállított okmányra vonatkozik. Szentpétery Imre sem fogadta el Bunyitay Vince álláspontját, így a krónika kritikai kiadásában a későbbi váradi oklevelet jelölte meg forrásként.⁸ Már az is óvatosságra int, hogy a korai adomány tartalmáról az oklevél csonkulása miatt nem lehet nyilatkozni, ezért ez nem érv sem az azonosítás mellett, sem ellene, ráadásul olybá tűnik, mintha Bunyitay az oklevél XIX. század végi ismertségét egybemosná a megírás idejére (1374 körül) érvényes állapottal.⁹ De ezt szinte felesleges is elősorolni, hiszen megfeledezett arról, hogy a krónika bevezetője 1203-as évszámmal már említi Imre adományát. Ennek okleveles utóélete pedig érdekesen alakult.

1478-ban Guti Országh Mihály nádor Mátyás király utasítására¹⁰ döntött az erdélyi városok és a nagyváradi káptalan közötti perben, amely a váradi vásárvám felett folyt. Az egyház Imre király – többször is megújított – kétharmadvamos privilégiumára, valamint I. (Nagy) Lajos király 1342. decemberi, a vám harmadik harmadát is átengedő adományára hivatkozott;¹¹ ezzel szemben a nádor előtt megjelent szebeni, kolozsvári és brassói polgárok II. András királynak az 1224-ben kibocsátott – ugyancsak több ízben megerősített – s *Andreanum* néven elhíresült oklevele alapján érveltek igazuk mellett;¹² a nádor végül a Lajos-kori rendelkezés alól felmentette a városokat, mert az nem vette figyelembe a korábbi *Andreanumot*; viszont a II. András-kori adománynál is régebbi, 1203-as Imre-féle vámkiváltság birtokában meghagyta Várad egyházát, hiszen arra nem terjedhetett ki az erdélyi városoknak kedvező *Andreanum* hatásköre; a nádor végezetül részletesen szabályozta a vámszedés módját.¹³

⁸ Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 204., 211.

⁹ Domanovszky Sándor: A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések. Századok 1905. 539., Szentpétery, Imre: Praefatio. Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 197.

¹⁰ A vásárvám részletes szabályozását Mátyás király hagyta meg 1478. február 17-én. Gróf Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. Tizenkettedik kötet. Pest, 1857. 53–55. (615. sz.) (Teleki, 1857.)

¹¹ Az önálló formájú kiadásokat l. Nagy Imre: Anjoukori Okmánytár. Negyedik kötet. (1340–1346.) Budapest, 1884. 292–293. (175. sz.); Franz Zimmermann–Carl Werner–Georg Müller: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Zweiter Band. 1342 bis 1390. Hermannstadt, 1897. 3–4. (586. sz.). (UB.)

¹² Az oklevél önálló formájú, mérvadó kiadását l. Franz Zimmermann–Carl Werner: UB. Erster Band: 1191 bis 1342. Hermannstadt, 1892. 34–35. (43. sz.) Az átírások, szöveghagyományozások leszármazási tábláját l. uo. 33.

¹³ Guti Országh Mihály teljes oklevelét l. Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (DF). 269372., Teleki, 1857. 58–69. (618. sz.)

A jogügylet fontossága jól mérhető az oklevélátírások számában. Maga a nádor 1478. április 24-én foglaltatta írásba a rendelkezést, amit még abban az évben is több átírás követett. Május 18-án a kolozsmonostori konvent,¹⁴ majd augusztus 17-én a jászói konvent,¹⁵ végül október 28-án a gyulafehérvári káptalan.¹⁶ 1480. február 25-én Mátyás király erősítette meg ily módon nádora rendelkezését (ez az okmány 1772 folyamán készült másolatban maradt ránk).¹⁷ 1485. október 13-án a gyulafehérvári káptalan két példányt is készített – megtoldva az 1478 óta eltelt idő jogi fejleményeivel.¹⁸ II. Ulászló király 1492. november 11-én¹⁹ és 24-én²⁰ kiállított oklevelei következnek a sorban. Az újabb átírás 1497. augusztus 6-án megint a gyulafehérvári káptalanhoz kötődik.²¹ Az 1504. június 5-iki okmány Marmorszki Mihály közjegyző munkája (e példány is kései, 1770-es kéziratban ismeretes, amely viszont már magában foglalja a XVI–XVII. századi magyar királyi illetve erdélyi fejedelmi újrHITELESÍTÉSEKET is).²² Ezek csak az önálló formában fennmaradt források; a többszörös, terjedelmes átírókeretek tanúsága szerint más hiteleshelyek is foglalkoztak a nádori döntéshozatallal, illetve a fentiekben érintett írásszervek (királyi kancellária, káptalan, konvent) számos, mára már fent nem maradt diplomát állítottak ki. Erre jó példa II. Ulászló 1492. november 24-i oklevele, amelyből megtudjuk, hogy 1481. augusztus 23-án a csanádi káptalan, 1488. szeptember 14-én az aradi káptalan, 1492. március 17-én a király, május 22-én a kolozsmonostori konvent bocsátott ki ez ügyben okiratot.²³

Visszatérve a nagyváradai egyház képviselőinek Guti Ország Mihály nádor előtt előadott érveire, az említett két oklevélre kell összpontosítani. Az egyik – rendeltetése szerint – az Imre-kori kétharmadvám-adományt, a másik pedig a Lajos király kegyéből átengedett harmadik harmad kiváltságát igazolja.

Meglepő, de az 1203-as kiváltságlevél itt sem maradt fent teljes terjedelmében. Tartalmi kivonata többszörös átírásban ismert. Érdeemes felidézünk a megerősítések folyamatát, így követhetjük – visszafelé – Imre intézkedésének több évszázados útját az oklevelekben. 1355. március 20-án kelt I. Lajos király egyik privilégiuma, autentikus kettőspeccéjével hitelesítve, alján egy 1364. november

---

¹⁴ DF 281179, Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez. Első kötet. Buda, 1870. 6–16. (2. sz.)

¹⁵ DF 269373

¹⁶ DF 286664

¹⁷ DF 245043

¹⁸ DF 245070 és 245071

¹⁹ DF 271282

²⁰ DF 247417

²¹ DF 281188

²² Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Levéltár (DL). 36974

²³ DF 247417

25-iki záradékkal megerősítve; tartalmazva atyjának, Károly királynak 1323. október 8-án kibocsátott oklevelét, amely saját 1322-es kiváltságadományát foglalja magában; ez viszont IV. László király 1278. május 23-ai okmányát írja át és erősíti meg; aki István [ifjabb] király 1262. szeptember 3-án kiadott oklevelét hitelesíti újra ily módon; ő atya, IV. Béla király 1261. március 23-án írásba foglalt rendelkezését érvényesítette; „*emez szó szerint és megerősítve foglalta magában a néhai Imre király 1203-ban kiadott oklevelét, kinyilvánítva többek között, hogy Imre király a vámok kétharmadát, amely korábban a királyi felséget illette, egész Bihar vármegye falvaiból és vásáraiból, mind Bihar mind Zaránd körül, kivéve négy adót, amely Akjel, Kölesér, Jánosd és Asszonyvására vámjából ered, a váradi egyháznak adományozta örök birtoklásra.*”²⁴

²⁴ A per körülményeinek felidézéséhez célravezető az oklevél vonatkozó részét kissé hosszabban idézni: „*Quod licet ipsi cives liberarum civitatum regalium partium Transilvanarum per dictum olim dominum Andream regem ab omni tributaria solutione exempti sint, tamen iudem domini de capitulo Waradiensi, tam ex donatione seu collatione olim domini Henrici, quam etiam Ludovici regum in dicta civitate eorum semper ab antique tributum universi mercatores, tam regales e liberarum civitatum, quam aliorum quorumcunque cives hospites et incolae, cum rebus eorum venalibus civitatem nostram ingredientibus ipsis dominis de capitulo Waradiensi, de eorum mercantiis seu rebus venalibus quibuscunque tributa solvere debuerunt et deberent de presenti et in huius documentum, quasdam duas literas olim domini Ludovici regis ambas privilegialiter emanatas. Quarum prima in anno domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto tredecimo kalendas mensis aprilis regni autem sui XIII edita duobus sigillis eiusdem authenticis dupplicibus communita cum additione cuiusdam clausule in inferiori margine ab intra septimo kalendas mensis decembris in anno domini MCCCmo sexagesimo quarto, regni autem sui XXXII roborata habens in se confirmative series et continentias literarum olim domini Karoli regis patris sui anno gratie millsesimo CCCmo XXIII octavo idus mansis octobris, regni autem sui anno similiter vigesimo tertio editarum, confirmantium in se seriatim tenores aliarum literarum privilegiarum eiusdem domini Karoli regis priori et antiquo sigillo consignatorum anno verbi incarnati millesimo trecentesimo vigesimo secundo, regni autem sui anno similiter vigesimo secundo, confectarum habentium in se confirmative series literarum quondam domini Ladislai regis anno domini millesimo ducentesimo septuagesimo septimo, decimo kalendas iunii, regni autem sui anno sexto subortarum, transscribentium in se modo simili confirmative continentias literarum olim domini Stephani regis anno gratie millesimo ducentesimo sexagesimo secundo, tertio die intrante septembri, confirmatarum transumptium in se confirmative tenores literarum quondam domini Bele regis patris ipsius domini Stephani regis confirmationalium anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo sexagesimo primo, decimo kalendas aprilis, regni autem sui anno vigesimo sexto, exortarum habentium in se verbaliter et confirmative series et continentias literarum olim domini Henrici regis anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo tertio editarum, exprimentium inter cetera, quod idem dominus Henricus rex duas partes tributorum, que uam regiam contigissent maiestatem, tam de villis, quam de foris totius comitatus Byhoriensis, tam circa Byhor, quam circa Zarand, exceptis tributis, que ad quatuor spectant fora, scilicet de Akyel, de Kuleser, de Janosd et de foro regine, Waradiensi ecclesie iure perpetuo contulisset.*” Teleki, 1857. 63–64. Imre király 1203-as adománylevelének regestáját I. Szentpétery, RA. I. 67. (207. sz.), Albert Berger–Ernst Wagner: Urkunden-Regesten der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 1203–1570. I. Band. Köln, 1986. 3. (1. sz.); az 1261-es átírását I. Szentpétery, RA. I. 384. (1259. sz.); István 1262-es átíratára I. Szentpétery, RA. II/1. Budapest, 1943. 9. (1786. sz.); IV. László 1277-es okleveléről I. Borsa Iván, RA. II/2–3. Budapest, 1961. 183. (2777. sz.); Károly 1322-es okmányáról I. Kristó Gyula: Anjou-kori Oklevéltár. VI. 1321–1322. Budapest–Szeged, 2000. 324–325. (885. sz.) (AO.); az 1323. évi átírására I. Blazovich László–Géczi Lajos, AO. VII. 1323. Budapest–Szeged, 1991. 231–232. (497. sz.).

Látnivaló, hogy Imre kiváltságlevelét 1478-ra csak I. Lajos-kori átírásban tudták bemutatni a váradi küldöttek. Az egyházi férfiak érvelésében szerepel még egy 1342-es okmány is, amely a már említett harmad átengedéséről tanúskodik. Ez a diploma sem eredeti változatában, hanem 1356. évi átírásában érte meg 1478-at. Az 1342. december 8-án kelt intézkedés apró adalék az Anjou lovagkirály Szent László-kultuszához, hiszen hangsúlyozza Lajos váradi sírnál tett látogatását, de szempontunkból fontosabb, hogy ez is magában foglalja Imre király adományának kivonatát!²⁵ Vagyis Guti Ország Mihály oklevele kétszer is átírja az 1203-as privilégium tartalmát, még hozzá szinte ugyanabban a megszövegezésben. S jöllehet az 1342-ből való változat nem jelzi az évszámokat sem Imre, sem az újrathitelesítő királyok esetében, a keletkezési körülményt feltünteti. Ekkor András váradi püspök és az egész káptalan járult a király színe elé, így történt az első Lajos-kori átírás, illetőleg Imre juttatásának bőkezű kiegészítése. A hagyományozódás itt olvasható elnagyolt megfogalmazását az 1355. évi megerősítés szövege pontosítja. Az okleveles és a krónikás változat összevetéséből az Imre-kori adomány tartalmának meghatározása előtt azt lenne érdemes pontosítani, mikor válthatta fel a szó szerinti átírást a kivonattal.

E kérdést pusztán az a tény is felvethetné, miszerint 1478-ban az erdélyi városok polgáraival ellentétben, akik az *Andreanum*ot teljes terjedelmében birtokolták, a váradi káptalan képviselői nem tudtak eredeti példányt vagy szó szerinti másolatot felmutatni Imre adományleveléből. (Bár a nádori ítélethozatalkor nem az okiratok

---

²⁵ „Altera vero ipsarum dicti quondam domini Ludovici regis litera privilegialis anno gratie millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto, quarto kalendas mensis martii, regni autem sui anno quintodecimo edita, modosimili duobus sigillis autenticis et dupplicibus vallata, prescriptaque simili clausula in inferiori margine ab intra roborata, habens in se confirmative series aliarum literarum eliusdem domini Ludovici regis hunc tenorem continentium. Andreas... episcopus Waradiensis et totum dicte ecclesie capitulum nobis illuc volente domino prospera cum sospitate advenientibus summa cum reverencia nos utpote dominium eorum naturalem recipiendo, privilegia progenitorum nostrorum olim regum Hungarie pie memorie videlicet Ladislai, Stephani, Bele et Herrici consequenterque domini Karoli predicti patris nostri charissimi ipsa confirmacia, in quorum tenoribus expresse continebatur, quod idem Herricus rex clare memorie duas partes tributorum que regiam contingunt maiestatem, tam de villis, quam de foris totius comitatus Byhoriensis tam circa Byhor, quam circa Zarand et de Bekes existencium, exemtis tributis que ad quatuor spectant fora, scilicet de Akyel de Kwleser de Janosd et de foro regine dicte ecclesie Waradiensis perpetuo contulisset, quos quidem duas partes dictorum tributorum ab ipsa ecclesia Waradiensis per indebitam et potentialem ablacionem alienatas fore idem episcopus et capitulum allegabant, culmini nostro regio humiliter supplicando, ut ipsas duas partes dictorum tributorum alienatas restituere et eidem ecclesie applicare more pristino, et residuam terciam partem eorumdem tributorum que ad regias manus spectare dinoscebatur, nove nostre donacionis titulo perpetuo conferre ex regali munificencia dignaremur” Teleki 1857. 64–66. A további kiadásokra l. a 11. jegyzetet. Érdekes, hogy ez az oklevél nem kizárólag az 1355-ben kelt privilégiummal együtt maradt fent. Létezik ugyanis Mátyás királynak egy 1477. május 20-áról való diplomája, amely – többszörös átírásban – tartalmazza az 1342-es okmányt is. DL 24438

fennmaradási formája, hanem azok tartalma és időbelisége volt mérvadó.) A forrás sorsa az átírást kifejező formula egyik részlete miatt vált érdekessé. A keret belseje, amely már a IV. Béla 1261-es példányáról emlékezik, úgy vezeti be Imre privilégiumát, hogy kiemeli annak *szó szerinti* átírtságát („*habentium in se verbaliter et confirmative series et continentias Literarum olim Domini Henrici Regis*”); kevéssel alább azonban arról ír, hogy *többek között* („*inter cetera*”) mi foglaltatik az 1203. esztendei adományban. Márpedig ha valamit szóról szóra másolnak le, akkor szükségtelen válogatásszerűen utalni annak tartalmára! Világos, hogy az „*inter cetera*” később, a kivonatossá váláskor került a szövegbe, amelyben otffelejtették a „*verbaliter*” kifejezést. Vagyis 1261-ben még biztosan ismerték a teljes privilégiumot, 1355-ben – illetve ha a hagyomány másik szálára pillantunk, úgy 1342-ben – már biztosan nem. Csakhogy kizárólag a később kelt I. Lajos-korabeli újrahitelesítésben követhetjük fokról fokra a kiváltságlevél útját. Ezek az állomások azonban nem árulnak el többet, mint a művelet idejét és az átírató király uralkodási évét. A megerősítések kelte rendszerint napra pontosan szerepel. Egy kivétel mégis akad: I. Károly 1322-es okmányának említése mögül hiányzik a hónap és a nap megjelölése, ugyanakkor a Lajos királyét előző átírások közül itt történik egyedül utalás a megpecsételés módjára, tudniillik Károly ezt még a régi pecsétjével erősíttette meg.²⁶ Ráadásul az írásba foglalások időbeli megoszlása is feltűnően egyenetlen. Ha az évek sorát – 1203, 1261, 1262, 1277, 1322, 1323 – nézzük, látszik, hogy azelőtt csak egy esetben történt gyors, a következő esztendőben készített átírás, de azt sem a pecsétváltás kényszere, hanem IV. Bélának és fiának elmélyült ellentéte, illetőleg V. István 1262 folyamán szentesített ifjabb királyi hatalma indokolta. Mindezeket tekintve leginkább az látszik valószínűnek, hogy Imre király kiváltságlevele, amely a *Váradi Krónika* szerint túlélte a tatárjárást, 1323-ra kallódott el. A kútfők szűkszavúsága miatt azonban a jelen feltételezés messze esik a teljes bizonyosságtól; helyénvalóbb az 1261 és 1342 közötti időszakaszra helyezni a szöveg eltűnését.

Végezetül a kiváltság tartalmáról. Az oklevél és krónika szövegének együttes felidézése az eredeti adomány hozzávetőleges pontosságú meghatározásán túl forrástani érdekességgel is szolgál:

---

²⁶ „confirmantium in se seriatim tenores aliarum Literarum privilegiarum eiusdem domini Karoli regis priori et antiquo sigillo consignatorum anno verbi incarnati millesimo trecentesimo vigesimo secundo” Teleki, 1857. 64.

Az 1355-ös okleveles átírás:	Az 1374 körül írott Váradi Krónika:
<i>„olim domini Henrici regis anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo tertio editarum, exprementium inter cetera, quod idem dominus Henricus rex duas partes tributorum, que uam regiam contigissent maiestatem, tam de villis, quam de foris totius comitatus Byhoriensis, tam circa Byhor, quam circa Zarand, exceptis tributis, que ad quatuor spectant fora, scilicet de Akyel, de Kuleser, de Janosd et de foro regine, Waradiensi ecclesie iure perpetuo contulisset.”</i>	<i>„Hic quoque Henricus rex duas partes tributorum totius comitatus Byhoriensis tam circa Bybar quam circa Zarand et partem suam tributi, quod in comitatu Novicasti tam circa ipsum Novum castrum quam circa Hewes et in comitatu de Bekes tam in villis quam in foris exigitur, donavit ecclesie nostre Waradiensi, in duabus partibus episcopo et in tertia parte nobis, prout in privilegio eiusdem confirmato per Belam quartum, Stephanum, Ladislaum, Karolum et Lodovicum reges continetur.”</i>

Már a krónikaidézet zárlatából is látszik, hogy az oklevélhez képest másodlagos forrásértékű az utóbbi, és nem azért, mert évtizedekkel később foglalták írásba, hanem mert maga is a másfél évszázados királyi írásszerzői gyakorlatra hivatkozik. Az egyező fordulatokról okkal feltételezhető, hogy szó szerint másolták ki Imre privilégiumából. Különösen figyelemre méltó, hogy a *Váradi Krónika* jóval több tartalmat tulajdonít az adománylevélnek. Egyfelől más megyék adóit is említi, másfelől szemérmesen hallgat az oklevélkivonatban feltüntetett megszorító kitételről. A király ugyanis négy bihari település jövedelmét nem engedte át az egyháznak. Közülük három – Akjel, Jánosd és Kölesér – Nagyszalonta környékén fekszik.²⁷ Györffy György Akjelt Vásári pusztával azonosította, míg Kölesérről megjegyezte, hogy régi esperességi központ és vásáros hely.²⁸ A Székelyhídtól északkeletre fekvő, Aszonyvásárának megfelelő Forum Reginae nevéből is következően Konstancia királyné jövedelmeit gyarapította.²⁹ Imre király tehát a bőkezűséget nem tévesztette össze a pazarlással, így fontos bevételi forrásokat tartott meg az államháztartás (és felesége) részére. A bővebb váradi kiváltságjegyzékről pedig – a legnagyobb jóhiszeműség mellett is – annyi állítható, hogy más adományok emlékezete ide csapódhatott le.

²⁷ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Budapest, 1987³. 592., 627–628., 636–637. (Györffy, ÁMTF.)

²⁸ Györffy, ÁMTF. 592. és 690., illetve 636.

²⁹ Györffy, ÁMTF. 595–596.

GYÖRGY SZABADOS

On the survival of a donation from King Emeric's age

King Emeric gave a wealthy donation to the Church of Nagyvárad in 1203, the two-third parts of the tributes and duties from the county Bihar. Although the donation has not remained in original issue, its content is known in synoptical transcriptions. It is not usual, that the way of the survival leads to the Chronicle of Várad too, not only to the diplomas. The Chronicle of Várad was written in 1374, and its special insertions contain the content of King Emeric's donation. In 1478 palatine Mihály Guti Országh made a verbatim transcription of two diplomas from King Louis I. (One of them was edited in 1342, the other in 1355.) Both of the Angevin royal diplomas contain the synoptical transcription of the privilege dating from 1203. The later issue from 1355 is more valuable for us, because we can follow the way of transcriptions in it. Many signs in the text show that the original, full-length text was lost in 1323. Finally, with the collation of the chronicle and the diploma, it seems that the text from 1355 could be closer to the original donation (for example it contains the restrictive elements of King Emeric's privilege).